

УДК 821=133.1.091"19/20":821.161.2=133.1М.Грушевський

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК ОСНОВУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПОСТУПУ

Лідія БОРІЙЧУК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська 1, Львів, 79000, Україна

На основі творчого доробку Михайла Грушевського, проаналізовано його підхід до визначення соціального статусу української мови в контексті історичного розвитку українського народу та потреб і завдань його культурного відродження й національного державотворення. Обґрунтовано, що соціальні функції української мови М. Грушевський визначав, спираючись на ідеї громадянського поступу європейської цивілізації й боротьби народів за свободу, національне визволення і демократичне врядування, що підривало пануючі монархічні та імперські політичні режими. Подібно як і у всіх випадках національного відродження європейських народів, українську мову М. Грушевський визнавав основою національного поступу українців і необхідною умовою демократичного політичного суверенітету.

Ключові слова: українська мова, народне відродження, громадянство, національний поступ, українська школа, колоніальний статус, публічність.

Упродовж тривалого часу питання розвитку української мови тісно пов'язані з політичною історією України та боротьбою українського народу за державну незалежність. Навіть сьогодні, в умовах формально проголошеного українського суверенітету, публічне становище української мови та рівень її повсякденного застосування залишається вкрай невтішним. Майже всі українські мовознавці вказують на складний каузальний зв'язок між непевним соціальним і культурним статусом української мови та непевністю суспільного розвитку України й невдачами в більшості площин державного управління й соціального менеджменту. Актуальність щодо зв'язку між легітимністю української мови та національним поступом і, відповідно, добробутом населення, сьогодні залишається такою ж гострою, як і за умов бездержавності. Цей зв'язок є важливим з погляду на подолання гуманітарного колоніального становища українського суспільства, в якому ще й досі зберігаються публічні форми домінування представників російськомовних груп, не толерантних, як і в ХІХ ст., до української мови й української незалежності. Це спонукає нас звернутися до творчої спадщини М. Грушевського, аби простежити його міркування з окресленої проблематики й зробити відповідні висновки з огляду на понад двісті років гарячих дискусій. *Мета* цієї розвідки полягає в тому, щоб, спираючись на творчий доробок Михайла Грушевського, визначити соціальну функцію

української мови щодо її значення для відродження українського народу та побудови демократичної національної держави, згідно з його науковими поглядами.

Як учений, історик і соціолог М. Грушевський засновував свій науковий світогляд на демократичних ідеях та соціально-політичній практиці західноєвропейського розвитку. Про це довідуємося з теоретичних праць, в яких окреслено його методологічне кредо. Особливо цікавився М. Грушевський проблемами національного визволення народів з-під монархічного абсолютизму. Науково визріле розуміння потреб, зокрема слов'янського відродження, він подав у четвертому томі “Всесвітньої історії”, що вийшла друком 1917 р. Витоки національного пробудження слов'янських народів історик пов'язував з ідеями Французької революції та досвідом німецького відродження. Для М. Грушевського “національне відродження” має сенс в контексті ідеалів свободи, демократії та соціального й політичного визволення народів від деспотичних режимів. Він уважав, що ідея загальнослов'янського розвитку втратила своє первинне прогресивне значення, оскільки переродилася на ідею панславізму як прояву реакційного російського слов'янофільства, яке немає нічого спільного з громадянським розвитком і демократичним врядуванням.

Створення національної держави й суверенітету М. Грушевський не вважав політичною самоціллю. На думку вченого, це одержує сенс лише як прагнення до відродження, завданнями якого є подолання занепаду народного життя в усіх його життєвих соціологічних і духовно-культурних вимірах. Це означає створити організаційний потенціал для пробудження в народній масі смаку свободи й демократичного громадського самоврядування задля піднесення економічного розвитку й добробуту. М. Грушевський вважає, що процес національного відродження потребує організованих заходів, спрямованих на піднесення освіти і демократичної культури народу, які, своєю чергою, як мобілізаційного чинника вимагають стійкого національного самоусвідомлення. Очевидно, що серед чинників відродження найважливішими є школа й активна літературна, публіцистична й наукова робота, які повинні проводитися рідною для народу мовою. Потреби національного відродження М. Грушевський розглядав серед загальнолюдських цінностей, які стосуються “кращих гуманітарних, свободолобних почувань свого громадянства”, і відмежовував їх від реакційних інтересів винятковості, зверхності, опікунства.

Необхідність публічного використання української мови і розбудови української школи вчений обґрунтував у трьох тематичних аспектах: 1) цивілізаційному, 2) освітньо-науковому (просвітницькому) й 3) національно-визвольному. Важливо взяти до уваги й розуміти безпідставність поверхового редукування мовної проблеми до емоційного націоналізму. Зауважимо, що для М. Грушевського, як для багатьох в Україні, існував вибір: пристати на службу до царської академічної спільноти й користатися дарованими неї привілеями та пільгами, чи йти іншою

дорогою. Знаємо, що він, як Т. Шевченко і М. Драгоманов, став на шлях нонконформізму.

* * *

Щодо першого аспекту, то йдеться про переконання вченого в тому, що людський, історичний, поступ стосується не просто політично-державного розвитку, але передусім – громадського й громадянського. Вже у “Вступному викладі з давньої історії Руси”, виголошеному при вступі на посаду професора Львівського університету 30 вересня 1894 р., М. Грушевський акцентував, що “ми можемо розуміти факти тільки відкинувши звичайну, чисто політичну вихідну точку в історичних розвідках. Взагалі можна сказати, що народну масу дедалі більше цікавлять переміни громадські, аніж зверхньої політики”¹. При цьому М. Грушевський методологічно дотримувався принципу розрізнення держави, суспільства і народу та політичної влади і громади, або громадськості. Аналізуючи історичні події, він писав: “маси пробують запровадити лад громадський, відповідний своїм жаданням, своїм ідеалам рівноправності й автономії”². Відповідно, “громада з урядом стояли один проти одного не тільки в період давній. ... Устрій державний по всі часи цікавий нам переважно тим, оскільки він впливав на стан народу, оскільки сам підпадав впливу громади й відповідав її бажанням і змаганням”³.

Для демократичних переконань М. Грушевського було очевидним, що позитивні соціально-політичні зміни упродовж історичного процесу відбуваються передусім під впливом освіченості народу. Навчання рідною мовою було імперативною вимогою для всіх народів у Європейському цивілізаційному просторі, який учений-історик схильний тлумачити, як поступ громадянський, як боротьбу народів за соціальне й національне визволення заради свободи людини та суспільного процвітання. Іманентним освітнім чинником формування громадянства в європейському цивілізаційному просторі стало формування національних літературних мов, на які переходила університетська й шкільна освіта (з колишньої латинської), яка зайняла панівне становище в публічній сфері державного національного життя. Тому вимога української мови в українській школі була для М. Грушевського не просто проявом якогось емоційного українофільства – це була потреба властиво громадянського соціального розвитку, в центрі якого перебуває вільна людина, громадянин національної демократичної держави, а не підданий імперського деспотичного режиму.

Власне, не просто “нарід”, але “суспільність”, або “активна народна маса” (“громадянство”), “перейнята духом демократизму”, покликана визначати форму

¹ Михайло Грушевський, “Вступний виклад з давньої історії Руси,” *Михайло Грушевський і Західна Україна*, ред. Василь Горинь, Анатолій Карась та Олег Купчинський (Львів: Світ, 1995), 11.

² Там само, 12.

³ Там само, 13.

свого політичного устрою; тобто “ціна держави як культурної і поступової форми” визначається не нею самою, але тим, наскільки вона “дає змогу духовно-моральну економічному й політичному розвитку громади”⁴. Цей наголос є сталим для концептуального викладу історичного процесу в М. Грушевського. Тому не варто вважати за єдино правильну оцінку, яка превалює в історіографії, що застосування ним терміна “народ” свідчить тільки про його народницький світогляд. Народ у М. Грушевського – це передусім “громада”, головною рисою якої є її “самоурядність” та опірність стосовно політичної влади. Саме в цьому сенсі М. Грушевський завбачав підстави для визначення історичного процесу формування українського народу серед європейського цивілізаційного розвитку й відходу від візантійства, що він послідовно наголошував. Органічним проявом європейського поступу є навернення народів до національної свідомості, що стає гуманітарною, культурною й політичною основою історичного поступу й створення національних держав.

Процес формування громадянської спільноти, який вже понад століття тривав у США та в передових європейських державах, позначався вимогами демократичного врядування й створенням цілком нових правових відносин. На порядок денний європейського розвитку були винесені цінності індивідуальної свободи та національного політичного суверенітету, що втілювалися в американській Конституції та у французькій “Декларації прав людини і громадянина”.

* * *

Відомо, що поняття “українського народу” М. Грушевський фактично отожднював зі селянством і вважав, що “головною підставою Великої України ще довго, коли не завсіди, буде селянство, і на ній прийдеться її будувати ... тільки в селянстві лежить будучина, українське відродження і взагалі будучина України”⁵. Для М. Грушевського селянство й українство були синонімами, оскільки інші верстви, на його думку (мешканці міст), “зрадили свою національність”. Справа відродження України полягає в тому, щоб визволити з-під нагляду “стоголового чербера старого режиму” “скинутого у безодню пітьми й несвідомості титана”, подати цьому “обстриженому зі своєї політичної й національної свідомості Самсону чудотворну воду свідомості”⁶. У цьому полягають також підстави того, щоб пов’язувати розвиток національної свідомості з національною, рідномовною, освітою. Оскільки селянська маса була україномовною, то й шкільництво, освіта, наукові студії – треба проводити українською мовою.

⁴ Омелян Прицак, “Історіософія Михайла Грушевського,” *Михайло Грушевський. Історія України-Руси* (Київ: Наукова думка, 1991), т. 1, LXVII.

⁵ Там само.

⁶ Там само, LXVIII.

Грунтовна освіта, поширення науки й знань – це чи не головні чинники народного відродження й соціального поступу, без чого неможливо досягнути заможного життя. Відповідно, розвиток шкільництва й писемності та освіти рідною мовою стосується соціально-культурного прогресу й лежить в основі перетворення підданих на громадян, які, усвідомлюючи значення людської свободи, своєю соціальною й розумовою активністю змінюють нужденне життя на заможне.

М. Грушевський порівняв стани освіти в Україні між періодами “по Хмельниччині” і початком ХХ ст.: коли піднесення народної волі було найбільшим, тоді, за свідченням Павла Алепського з Сирії, “в кожному селі була школа й навіть сироти були грамотні”. А вже після тривалої московської неволі “письменних в Україні буде чи не вдвоє менше, як у московських сторонах. Україна стала однією з найтемніших сторін... подивитися по всіх заводах, чи торговлях, чи по школах та урядах – більше там руські, поляки, німці, французи всяку справу ведуть, а наш чоловік на чорній роботі, бо невчений. Край багатий, родючий, дозвільний, а люди ледве живуть, у біді та темноті, та тільки що про переселення думають”. ... “Інакше як на своїй народній українській основі не стане наш народ просвіченим, не вийде з теперішньої темноти, злиднів і пониження... Всі інші народи, які дійшли до добробуту, освіти, доброго ладу, дійшли тільки завдяки тому, що мали просвіту на своїй рідній мові”⁷.

Як прокладати шлях на Захід, як повертатися до своїх західних цивілізаційних витоків, створюючи національну державу на громадянських цінностях? М. Грушевський міркує над цим питаннями фактично упродовж усієї своєї творчості й політичної активності. У 1912 р., за умов української бездержавності, він видав брошуру за назвою “Про українську мову і українську школу”, в якій зібрано статті, що друкувалися зокрема в періодиці 1909–1910 років. Тут знаходимо наголос, що “серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який немає своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб’ється на самостійну дорогу існування”⁸.

Щодо плачевної ситуації з українською мовою, то вона пояснюється, зокрема, впливом так званого “московського тайнства”, що ховало в собі страх перед терором моральним і фізичним, непомітно стирало межу між рідною мовою і чужою. Так узвичаювалася думка, що українська і російська мови – це одне й те ж саме, вони тільки різні за статусом: “одна – панська, друга – мужича, селянська, одна – “образована”, для книжки, для газети, для поважної розмови, друга – хатня та господарська, до розмови про гній і хліб”⁹.

Тогочасні обставини життя (на жаль, сьогочасні також) не сприяли тому, щоб люди володіли українською мовою у своїй великій масі і, тим більше,

⁷ Михайло Грушевський, *Про українську мову і українську школу* (Київ: Веселка, 1991), 24–25.

⁸ Там само, 13.

⁹ Михайло Грушевський, *Про українську мову й українську справу* (Київ: Друкарня П. Барського), 12.

літературно нормованою мовою. “... Вся нинішня культурна обстановка тільки далі відзвичаює від української мови, а привчає вживати до всяких культурних своїх потреб мови чужої, думати на ній і, так сказати, зі становища чужонародної психології оцінювати форми чи слова українські”¹⁰.

Окрім того, М. Грушевський висунув науково обґрунтовану концепцію гуманітарного й культурного розвитку, головним принципом якої є вимога “доконче вчити дітей рідною мовою”, наука в народній школі має відбуватися “тільки рідною мовою”; не можна справу попускати в тому, щоб і надалі дітей вчили не українською. Для цього треба з’ясувати, “чому воно так, що в Україні не вчать дітей по-нашому, як треба”¹¹. М. Грушевський писав, що сумні справи з навчанням в українських школах нерідною мовою викликані не просто віковими наслідками колоніального стану України, але й застиглою “громадською думкою”, яка легітимізується пропагандою російської літератури й культури в освіті та в публічному житті під одночасними державними заборонами на застосування української мови. Монархічна ідеологія “єдинодієлітства” та шовіністичного приниження української мови й культури завжди стояла на охороні імперської політики Москви й поширювалася на всі народи й народності саме російською мовою. “А тому різні пани кажуть, нібито руську мову, що нею дітей по школах вчать, наші діти розуміють як свою рідну, а селяни буцім самі не хочуть, щоб по школах їхніх дітей вчили українською мовою”¹². Зауважу, що те ж саме можемо почути й сьогодні, на початку ХХІ ст., в українському середовищі стосовно так званої “потреби” двомовності в Україні.

Щодо цієї ситуації М. Грушевський зазначав, що “...наші люди повинні самі на кожному місці казати всім, всякому панови чи начальству, що наука руською мовою йде тугу, що діти її розуміють слабо і що селяне хочуть, щоб їхніх дітей учили рідною мовою”, [...] “щоб не клепали на них, мовби то вони самі не хочуть, щоб їхніх дітей учено рідною українською мовою”¹³.

Також М. Грушевський міркував про “рідномовне” навчання народу, спираючись на європейський досвід політичного й соціального розвитку, який він завбачав у поступі громадянства, ліквідації феодальних привілеїв, виборюванні соціальних прав та в національно-визвольній боротьбі народів, що прагнуть звільнитися з-під деспотичних режимів та імперських політичних структур влади. Саме в історичному процесі поширення “горожанства” й перетворення “підданих” на “громадян” – найвагомішими чинниками революційних змін і демократизації соціальних станів стають освіта, наука й політична активність.

¹⁰ Михайло Грушевський, *Про українську мову й українську справу* (Київ: Друкарня П. Барського), 15.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само, 16.

На перше місце М. Грушевський ставив “культурність національну” як основний чинник державного розвитку взагалі. Він органічно пов’язував мову з принципом громадянства і національності. Мови народів набувають літературної й граматичної кодифікації в процесі визрівання ідеалу громадянства й формування національних політичних об’єднань. Щодо української мови, то її М. Грушевський розглядав як культурно-національну силу, що покликана засвідчити єдність українського національного визначення, бути соціальним та гуманітарним інструментом у процесі набуття реального знання – освітнього, культурного й політичного. В “українській ідеї” М. Грушевського політичне визволення українського народу з чужинецьких імперських структур прямо пов’язане з політичним визнанням української мови як об’єднувального чинника державотворення. Щоб “не розбивати велику українську землю на частки” з окремою літературною мовою і правописом, він застерігав не замикатися у “тісній провінціальній категорії”, “не чіпатися того, що ділить і роз’єднує поодинокі частки української землі, а пильнувати того, що лучить і єднає їх до купи, саме це зміцнювати і розвивати мусимо”¹⁴.

Властиво, україномовні школа, освіта, наука, публічна сфера є основою народного відродження. Але щоб таке відродження стало можливим, треба творити українську національну державу, яка “працюватиме для добра краю, добиватиметься для нього свободи і волі”¹⁵.

* * *

Отже, справа тепер за тим, щоб створити демократичну національну державу, яка гарантуватиме “свободи і горожанство” в тому числі для всіх “інших народностей”, які проживають з українцями¹⁶. Народи, які жили під юрисдикцією Австро-Угорської імперії, відчували на собі благодатний подих так званої “Весни народів”: у березні 1848 р. у Відні проголошено першу австрійську Конституцію, що прописувала низку демократичних свобод, яких домагалися підлеглі народи. Під впливом революційних змін галицькі українці 2 травня 1848 р. у Львові утворили Головну Руську Раду, що стала першою українською національно-політичною організацією. Перед австрійською владою висунуто низку прохань, серед яких – зокрема прохання про введення української мови в народних і вищих школах та про видання державних законів українською мовою, якою обов’язково повинні володіти урядовці.

Вже наприкінці 1848 р. у Львівському університеті відкрили кафедру української мови й літератури. До кінця XIX ст. на Галичині були створені й

¹⁴ Михайло Грушевський, *Про українську мову й українську справу* (Київ: Друкарня П. Барського), 23.

¹⁵ Михайло Грушевський, “Хто такі українці і чого вони хочуть?,” *Михайло Грушевський. Хто такі українці і чого вони хочуть* (Київ: Знання України, 1991), 114.

¹⁶ Грушевський, “Хто такі українці і чого вони хочуть?,” 114.

діяли українські громадські організації, політичні партії й народні школи. Та й сам М. Грушевський прибув з Києва до Львівського університету в 1894 р. на посаду професора кафедри всесвітньої історії. Отож, він був добре обізнаний зі становищем українців та інших народів в Австрійській імперії, де вони користувалися організаційними перевагами громадського й політичного життя, та зі становищем народів – в імперії Російській, яка залишалася вкрай неприхильною до громадянсько-демократичного поступу й була особливо ворожою до прояву національної свідомості українців.

Характеризуючи “переобтяження спадщиною старого й пережитого”, М. Грушевський пов’язував його з “московською орієнтацією” й із тим “огидним таїнством”, що узвичаїлося “московськими карами” й промовляє в душах людей закоріненим “панічним страхом перед терором, психологічно незрозумілим і органічно противним українській природі”. Він наголошував, що орієнтація на Росію є за давнім пережитком значної частини українського громадянства, в основі якого було і є силування до російської мови й ціла низка заборон на вживання мови української. “Дивитися вперед”, вийти на шлях національного будівництва означає, за М. Грушевським, повернутися до “західної орієнтації”, оскільки народ український, “в порівнянні з великоруським”, “являється народом західної культури ... по всьому складу своєї культури і свого духу...”¹⁷. Взявши на свої плечі місію практичного творення українського суверенітету в 1917 р., М. Грушевський визначив головні цінності державотворення такими словами: “ми пройшли свою путь великої боротьби за волю і рівність В ній ми остаточно сформувалися в український народ, а теперішні події закінчують його перетворення в українську націю”¹⁸.

Важливо наголосити, що створення української національної держави М. Грушевський пов’язував саме з розвитком демократичних і громадянських цінностей як суто західної прогресивної історичної тенденції. Первинною потребою тут стало подолання “деморалізації українського громадянства, роздвоєння його душі”, що чи не найбільше обумовлювалося під тиском обставин з-під страху та користі й прислужництва прийняттям російської мови й цуранням мови рідної.

Особливу увагу М. Грушевський надавав українській мові в сенсі її визвольного громадянського потенціалу – морального, психологічного, духовного й політичного. Йдеться не просто про визволення від імперської тиранії, але

¹⁷ Михайло Грушевський, “На порозі нової України. Гадки і мрії,” *Михайло Грушевський. Хто такі українці і чого вони хочуть* (Київ: Знання України, 1991), 141.

¹⁸ Грушевський, “Хто такі українці і чого вони хочуть?,” 112.

звільнення від тих вікових звичаїв кріпацтва, покори та збайдужіння, які приспали людську гідність та її прагнення до індивідуальної свободи в соціальному і культурному сенсах. У міркуваннях під назвою “На порозі нової України” (лютий–березень 1918 р.) він писав: “менше всього в даний момент я вважаю можливою безпринциповість, аморальність, легкодушність, моральну розхристаність. Навпаки, ... я вважаю, що та стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов’язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українських громадян. Хто не може відповісти сим вимогам, той не гідний того великого часу, який ми переживаємо. Хто хоче бути гідним громадянином, той мусить видобути з себе сі моральні сили. Царство свободи здобувається також сильним примусом над собою, як і царство Боже, обіцяне колись вірним християнам... Мусимо дивитись вперед, а не назад!”¹⁹.

Минуло сто років від цього спостереження, проте, на жаль, мало що помінялося на повсякденному рівні мовного спілкування навіть у сучасній Україні, яка формально проголосила суверенітет вже 25 років тому. Отож, міркування М. Грушевського зберігають не тільки археографічний та історичний інтерес, але й політичний – статус української мови як державної, хоч і одержав у сучасній Україні конституційну норму, проте на практиці цього не сталося. Тому вихід з нинішньої тяжкої ситуації, в якій опинилася Україна і де вже четвертий рік ведуться бойові дії з російським агресором за наше європейське майбутнє, знову ж таки, як і сто років тому, передбачає остаточне вирішення статусу української мови в Україні – вона має бути обов’язковою для публічного й державного вжитку.

MYKHAYLO HRUSHEVSKYI ABOUT UKRAINIAN LANGUAGE AS A BASIS OF NATIONAL ACTION

Lidiya BORIYCHUK
Ivan Franko National University of Lviv
the Chair of Ukrainian Language
1 Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

The article based on creative works of M. Hrushevsky and it is analyzed his approach concerning the social status of the Ukrainian language in the context of the historical development of the Ukrainian people and the needs of its cultural revival and national state development. For a long period of time the questions concerning official position of Ukrainian language have had a tie with political history and with the struggle of Ukrainian people for the national independence. Even today, in terms of formally proclaimed Ukrainian sovereignty, public status of the Ukrainian language and the level of its everyday use are extremely disappointing. Almost all Ukrainian linguists point to complex causal connection between the precarious social and cultural status of the Ukrainian language and uncertainty in social development of Ukraine and setbacks in most of planes of Public Administration and social management.

¹⁹ Грушевський, “Хто такі українці і чого вони хочуть?,” 137–138.

This connection is important from the perspective of overcoming the colonial humanitarian situation in Ukrainian society, in which is still retained public forms of domination by representatives of the Russian-speaking groups, which is intolerant, as in the 19th c., to the Ukrainian language and Ukrainian independence.

This prompts us to appeal to Hrushevskiy works in order to trace his views on the outlined issues and make relevant conclusions with regard to more than two hundred years of hot debate. *The objective* of the research is that on the creative legacy of M. Hrushevskiy identify social function of the Ukrainian language in its significance for revival of the Ukrainian people and building a democratic nation-state, according to his scientific views.

As a scientist, historian and sociologist M. Hrushevskiy had based his scientific worldview on democratic ideas of the social and political practices of Western European development. The theoretical explanation of the Slavic revival he gives us in the fourth volume of “World History”, which was published in 1917. Historian connects the origins of national awakening Slavic peoples with ideas of French Revolution and with the experience of German revival. For M. Hrushevskiy “Ukrainian national revival”, like all the other Slavic peoples, makes sense in the context of the ideals of freedom, democracy and social and political liberation of peoples from oppressive regimes.

M. Hrushevskiy not considers the creation of a national state sovereignty as a political goal in itself. According to scientists, it gets the meaning only as a desire for revival, whose task is to overcome the decline of national life in all its vital sociological and spiritual and cultural dimensions. An organizational potential is necessary for awakening in the masses calling for freedom and democratic government for the rise of social economic development and prosperity. This requires activities aimed at raising education and democratic culture of the people what, in turn, as a mobilizing factor, require sustained national consciousness. Thus, among the most important factors is the revival of school and active literary, journalistic and scientific work that should be done for people in their native language. The needs of national revival M. Hrushevskiy considered among of general human values that relate the “best humanitarian, freedom-feelings of citizenship” and separating them from the reactionary interests of exclusivity, superiority, protectionism.

Thorough education, dissemination of science and knowledge – are the main factors of national rebirth and social progress and without them a prosperous life could not be achieved. Accordingly, the development of schooling and literacy and education in native language relates to social and cultural progress and underlies the transformation of subordination status of human into citizens’ status; it is conscious citizens who pursue rights and civil liberties and can change the miserable life of the community into the wealth for all.

Actually, the Ukrainian language, school, education, science, public sphere is the basis of national revival. But for this revival became possible it is necessary to create Ukrainian national state that will work for the benefit of the land, will seek freedom and liberty (Mykhailo Hrushevsky. *Who are the Ukrainian and what they want?* In *Mykhailo Hrushevskiy. Who are the Ukrainian and what they want* (Kyiv, Znannia, 1991), 114). M. Hrushevskiy has defined the social functions of Ukrainian language in the light of an idea of civil European civilization progress and peoples struggle for freedom, national liberation and democratic governance that undermine the ruling royal and imperial political regimes. Just as in all cases of national revival of European peoples Ukrainian language recognized by Hrushevskiy as some kind of humanitarian core for civil progress in Ukraine and necessary condition for democratic national sovereignty.

Key words: Mykhaylo Hrushevskiy, Ukrainian language, folk revival, citizenship, community, national state, Ukrainian school, colonial status, publicity.

REFERENCES

- Hrushevskiy, Mykhailo. “Khto taki ukraintsy i choho vony khochut?” *Mykhailo Hrushevskiy. Khto taki ukraintsy i choho vony khochut*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 1991. 114. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, Mykhailo. “Na porozi novoi Ukrainy. Hadky i mrii.” *Mykhailo Hrushevskiy. Khto taki ukraintsy i choho vony khochut*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 1991. 141. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, Mykhailo. “Vstupnyi vyklad z davnoi istorii Rusy.” *Mykhailo Hrushevskiy i Zakhidna Ukraina*. Red. Vasyl Horyn, Anatolii Karas ta Oleh Kupchynskiy. Lviv: Svit, 1995. 11. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, Mykhailo. *Pro ukrainsku movu i ukrainsku shkolu*. Kyiv: Veselka, 1991. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, Mykhailo. *Pro ukrainsku movu y ukrainsku spravu*. Kyiv: Drukarnia P. Barskoho. (in Ukrainian).
- Pritsak, Omelian. “Istoriiosofiia Mykhaila Hrushevskoho.” *Mykhailo Hrushevskiy. Istoriia Ukrainy-Rusy*. Kyiv: Naukova dumka, 1991, t. 1. XL–LXXIII. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 28 січня 2016 р.